

РадВлади, будівничий загальний процес і зокрема величність конкретної праці, що визначається словами розвит індустрії і колективізації сільського господарства.

Я в корні став іншим, переродився, я не той тепер, що чинив провини перед РадВладою. Компроміси з націоналістичними течіями в істоті моїй в психології моїй абсолютно неможливі. Прошу ж, не карайте мене до самого краю, щоб я міг працюю загладити свої колишні, минулі провини, — працюю, рівною по силі, самій смерті. Прошу прийняти до належності присуду й те, що щиро я визнав свої провини, ще цілковито заплямував їх, що я вже тяжко, тяжко покараний, бо стояв весь час перед лицем смерти в своїй психіці, що я служив самовіддано революції довгий час, віддаючи найкращі роки революційній справі, що зазнав за революційну справу і тюрму, і заслання і гоніння.

Тепер я переніс найстрашнішу кару в внутрішніх муках, що допустив себе до відступлення від правдивого визвольного революційного шляху. Безконечний жаль мене палить, пече, що не за свої думки, дорогі мені, не за пролетарські, а віджиті, чужі мені націоналістичні традиції я зараз караюсь. Так безконечно хочу стати до нової творчої роботи. Не занедбайте ж, Товариші, живого життя мого. Потрібні ще тепер і будуть потрібні досвідчені робітники.

Прошу, простіть мені, Товариші, простіть мені, старому товаришу, що так гірко помилився і тепер несу відповідальність за провини. Дайте можливість виправити помилки працюю. Закон Радянської Влади не знає помсти. Дайте ж, Товариші, старому робітнику революції стати знов до праці. Хочу умерти слугою робітництва світу. Прошу, Товариші, вчиніть полегкість в присуді ради, праці, рівної силі смерти, ради праці творчої на добро РадВладі, Раддержаві, на добро Робітничому Світу.

Володимир Чехівський

1929–IX–20

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 45, арк. 168–169 зв.
Оригінал. Рукопис олівцем.*

№ 134

Додаткові свідчення Володимира Чехівського від 23 вересня 1929 р.

1929 р. 23-го вересня, я, нижчепідписаний, показав:

1. Учили *націоналістичні* серед молоді *церковної*¹ на периферії виникали на ґрунті загальних причин. Гуртуючи, збираючи молодь коло церкви в паравії, духівництво дбало про те, щоб молодь не відбилась від церкви; духі-

¹ Слова, виділені курсивом, дописані над рядком.

вництво, залучаючи молодь, мало на увазі бачити з неї майбутніх певних парохвіян. Взагалі, та молодь, що гуртується коло тої чи іншої церкви, не мають в політичних настроях виразності, визначеності, організованості, йшла під різні впливи оточіння. Відбиваючись, через церковний напрям від безпосереднього проводу органів керівної партії, молодь, що коло церкви гуртується, підпадає в політичному відношенні різним впливам іншим. Гуртуючись коло тієї чи іншої парохвії укр[аїнської] авт[окефальної] пр[авославної] церкви, молодь часто підпадала націоналістичному впливу, що має своїх носіїв серед українського громадянства, як в центрі, так і на периферії. В наслідок таких впливів серед молоді, що групувалася коло церкви, виникали й ухили в бік політичний, націоналістичний. Цей ухил виявлявся в спробах провадити між церковними справами і націоналістичну роботу, виявляючи і викликаючи інтерес і до політичних, національних питань, а не лише тільки побутово-церковних, національних звичаїв. Типовим прикладом такого явища може бути Градіжська церковна молодь на Кременчуччині. 1924 чи 1925 р. мене закликала одна з Градіжських парохвії на проповідь в дні свята разом з місцевим священником Іпп[олітом] ЛЕВАНДОВСЬКИМ. Під час мого перебування у ЛЕВАНДОВСЬКОГО до мене зайшли два молодих парохвіянина, з якими мене познайомив ЛЕВАНДОВСЬКИЙ¹. Вони оповідали, що працюють разом з групою молоді в парохвії, співають в хорі, читають богословські книжки і діляться думками з прочитаного, а разом, що у них самих і в групі, виявляється інтерес і до української національної справи, що і в цім напрямі ідуть часом розмови в групі; — виявляли вони бажання більш орієнтуватись в українській національній справі. Я зазначав їм, твердо, що з церковною справою не можна, з церковного ж погляду, зміщувати справи національно-політичні, та і взагалі справи не церковні. Що ж торкається справи національно-політичної, то як я їм казав, орієнтування тут досягається відповідною політичною освітою, — молоді українській бракує справжньої політичної освіти. Я радив моїм бесідникам перш ніж ставати до будь якої політичної, національної, громадської роботи, попрацювати над своєю політичною освітою на ґрунті соціальної науки; остерігав їх від захоплення виявами національного напрямку як в минулому, так і в сучасному, висвітлював їм коротко ту шкоду, що вчинив націоналістичний напрямок в 1917–[19]20 рр. Чи мала ця група молоді певну організацію, чи мала особливу назву «молоде братство», чи назва «молоде братство» була лише «нарицательною», загальною назвою, я не уявляю. Пригадую, що ЛЕВАНДОВСЬКИЙ, рекомендуючи цих двох парохвіян, сказав: це наші молоді братчики. Такого виявлення національно-політичного ухилу я не спостерігав у других округах, але припускаю його існування на

¹ Від руки викреслено прізвища «Ричко і Шашло», але внизу рукою Чехівського дописано, що точно він їх прізвищ не пригадує.

підставі окремих висловів в національному напрямі на підставі типової аналогії з Градіжською церковною молоддю. Групи молоді, що гуртуються коло церкви, я спостерігав в Переяславі, Лубнах, Миргороді. Тут більше переважав побутово-націоналістичний ухил. Про групу кубанців я довідався від студентки РУБАЙЛО. Гуляючи в Ботанічному саду цього року весною, я зустрів знайому студентку ЧЕМЕРИС, що була разом з РУБАЙЛО. ЧЕМЕРИС познайомила мене з РУБАЙЛО. Це була єдина моя зустріч з РУБАЙЛО і до того коротка, бо студентки готувалися пильно до іспиту. В розмові РУБАЙЛО казала, що в Києві є група кубанців, земляцтво, що кубанці прагнуть до поєднання з Україною, з українською культурою, що на Кубані провадиться українізація.

2. Серед вияв громадського життя на периферії націоналістичний напрямок визначався більш або менш по різних округах. Про цілий ряд націоналістичних виявлень я знаю з протоколів і доповідів на соборах і зборах Укр[аїнської] авт[окефальної] прав[ославної] церкви за 1926 та 1927 і 1928 рр., а також і з матеріалів Президії ВПЦР. У Волинській окрузі відбувся судовий процес, що виявив націоналістичний ухил у Ст. ОРЛИКА, М. ХОМИЧЕВСЬКОГО, АНТИПЧУКА та інших. З доповіді до ВПЦР архієп. Феод[осія] СЕРГІЙОВА видно, що націоналістичний ухил виявлявся і серед духовництва Бердичевської Округи. У Вінницькій окрузі під час перебування там арх. ТЕОДОРОВИЧА, націоналістичний ухил виявлявся у виступах самого архієпископа. У Кам'янець-Подільській окрузі виявились невиразні настрої в таких окремих випадках. З Кам'янця приїздив до Києва і заходив до мене колиш[ній] свящ. ДАВИДЕНКО. Він оповідав, що в Кам'янці майже нема церковного життя, що всі розпорошені, пригнічені, інтелігенція боїться ходити до церкви, один одному не вірять, що сам ДАВИДЕНКО одійшов від церковної праці і перебуває в невиразному, непевному громадському стані. Що він сам дезорієнтований, що його становище утруднено через аренду млинів. З розмови я бачив, що ДАВИДЕНКОВІ через матеріальні умови і брак відповідної підготовки до священства тяжко працювати на священстві і що він шукає якогось практичного виходу, щоб найти забезпечення життя. У 1928 р. одержав я листа від священника благовісника, фамілії не пригадую, з Кам'янецьчини. Листа того я показував Голові ВПЦР ЮНАКОВУ і архієп. Кам'янецьчини ПИВОВАРОВУ. В листі священник мені, як члену ВПЦР, жалувався на архієп. ПИВОВАРОВА, за його архієрейське самодержавство і разом припустив нелойальний виступ. Він висловив думку, що арх. М. ПИВОВАРІВ, використовуючи довір'я до нього місцевого представництва Державного Уряду, провадить в церковній окрузі своє самодержавство архієрейське. Арх. М. ПИВОВАРІВ потім доповідав, що цей священник потім приніс каяття. На Уманщині виявився націоналістичний напрямок у виступах свящ. ТУРЧЕНКА, що його потім було заарештовано, він з порук таємно виїхав до Америки. Також на Уманщині виявив націоналістичний рух і свящ. ЛАПЧИНСЬКИЙ, за що й прийняв вис-

лання. На Катеринославщині націоналістичний напрям виявився в проповідях духівництва. Так, це виявлення спостерігалось, як бачить можна з доповідів про Катеринославську округу на соборі і на Вел[иких] Зборах ВПЦР, в проповідях свящ. КІТА, що говорив більш про Україну, ніж про церковну справу. На Полтавщині націоналістичний ухил виявився у виступах свящ. ТАРАНА, як то доповідалось у През[идії] ВПЦР. Також і про Конотіпське округове духівництво в доповідях зазначалось про їх ухили нецерковні. Ці націоналістичні ухили духівництва укр[аїнської] авток[ефальної] прав[ославної] церкви з'ясовуються тим, що в час відродження укр[аїнської] церкви і пізніше ж церковної священицької діяльності прийшли люди без церковної підготовки з настроями, прагненнями громадського життя, а українське націоналістичне громадянство як раз перед тим пережило піднесення своїх націоналістичних сподіванок, а потім поразку і до церкви прийшло з незадоволеними національними домаганнями. Ці шари громадянства своїми настроями й надали життю тих націоналістичних прояв на периферії, про які була мова.

2) б. Після показання про зустріч з МАХІНЕЮ пригадав ще частину з розмови, подаю додатково. МАХІНЯ в розмові оповідав також і про організацію нелегальну в Городищі на Черкащині, з якою він вів роботу, за що й поніс відповідну кару. Організація була викрита перед розмовою за кілька років. Говорив, що в організації були талановиті люди. Як я раніш показував, МАХІНЯ казав, що в частині людности Городищанських кіл через економічні труднощі є незадоволенні і це витворює ґрунт для групування людности і шукання дійсних умов громадського життя. На це я й відповів, що незадоволення часове, неістотне, пройде з економічним розвитком, що базуватись на цьому незадоволенні в оцінці стану громадського життя не можна.

3) Після пригадування окремих [мо]ментів з діяльносоти СВУ і огляду в цілому, показую, що, хоч після першої наради СВУ, в нарадах СВУ, як організації, я не приймав участі, але *мав стосунки*¹ з членами СВУ в розмовах, що мали напрям СВУ і в участі в окремій умові між де-якими членами СВУ про збирання документів національних взаємин 1917–[19]20 рр., се б то про Комітет увічнення пам'яті Петлюри і в гостинах у членів СВУ. Все це спілкування з членами СВУ весь час йшло без всякого порозуміння, що то є спілкування СВУ, через те я й одмежовував в своїй пам'яті ті зустрічі з членами СВУ від самої СВУ.

4) Випадки нелегальних пропозицій мені, що я їх відкинув, були такі:

а) В час відступу поляків від Винниці 1920 р., до мене прийшли двос невідомих, що назвали себе лівими [е]с-[е]рами. Один з них назвав себе ЗОРЕЮ, а другого фамілію я не розчув. Вони казали, що підуть на боротьбу з більшовиками за радянську владу, підуть в більшовицьке заплілля. Химерна

¹ Дописано над рядком.

була думка творити радянську владу без більшовиків. Я висловився проти їх планування на тій підставі, що всяка запальна боротьба з більшовиками в той час була лише послугою владі антанті і польського панства. В принципове обговорення справи я не входив.

б) В 1921 р. чи з початку 1922 р. до мене зайшла студентка, яку я часто бачив на своїх лекціях в МедІнституті — ВОЙНА. Вона попросила, щоб поговорити на самоті, і запропонувала мені поєднатися з партією лівих революціонерів, що визнають принцип радянської влади, але хотять захопити владу в свої руки, разом з тим пропонувала, щоб я поєднав цю партію в УКП. З виду вона була зовсім підлітком, років 16–17 і на вигляд мала. Остання частина пропозиція, щоб я партію поєднав з УКП показувала, що той, хто вносить пропозицію, не розумів зовсім справи. Я, звичайно, не повірив ВОЙНИ і сказав, що названої партії нема, що я не вірю словам ВОЙНИ, припускаю, що її слова — містифікація. Пробувала заперечити, а потім пішла і більше я її не стрівав. Я залишився при переконанні, що партії такої не було, а що це я мав приклад того, як з власної ініціативи авантюристка хотіла перевірити професора.

в) Одного разу мені в Софіїв[ському] Соборі титар СМЕЦЬ подав листа і сказав, що листа дав для мене якийсь «горбатенький» чоловік. Увійшовши у вівтар, я розірвав конверт і побачив перші слова: «Дорогий мій Друже, Володимире Мойсеєвичу». «Хочу відкрити Вам велику тайну». Стрівши цей вираз, я мусів подивитись підпис. Та було прізвище: «Чміль». Не знаючи такого друга і не бажаючи брать на себе його тайн, я в присутності пономарів і діякона лист спалив там, де розпалюють уголь для кадила. Потім виявилось із газетної судової хроніки, що той лист писав мені ЧМІЛЬ, учасник боярської організації нелегальної, як він сам показав, що в листі питав поради в справі своєї організації.

г) Року приблизно 1922 зайшов пізно якийсь не відомий, нерозбірно назвав прізвище, сказав, що він лікар, поляк, від'їжджає зараз у Польщу, що він був в Софії, чув мої промови, дивується, як в час голоду і війни могла відродитися церква. Нарешті говорив, що він приятель ПІЛСУДСЬКОГО і питав, що від мене переказати ПІЛСУДСЬКОМУ. Я відповів: «Хоч я й не знайомий з п. ПІЛСУДСЬКИМ, але скажіть йому, коли вже ви питаєте, так від мене: «Ти п. ПІЛСУДСЬКИЙ, гнітиш і робітництво і нації меншостей». Через те я кажу одно: нехай живе Радянська Влада в Річі Посполитій і нехай розві'ється червоний прапор над Бельведером у Варшаві». Після цих слів візитюр замовк і пішов.

д) Зайшла до ВПЦР ще до процесу і звісток будь-яких про «Центр діяв» дама і заявила, що хоче говорити з мітрополітом в наукових справах. Її направили до мене. В раді, коли вже розійшлись інші члени, я мав розмову з дамою. Дама назвала себе МОГИЛЬСЬКОЮ. Довго і невиразно вона говорила, що наукові кола зробили велике відкриття і що треба, щоб я скликав з

церковних діячів чоловік до 10 і вона або інший зробить доповідь про те відкриття. Коли я питав, чому не опублікують відкриття, вона казала, що наукові кола не хочуть того відкриття віддати РадВладі. Коли я питав, що ж то за відкриття, вона довго говорила, що в сфері механіки дії, центра дії. Я став гадати, що маю діло з ненормальною. З годину говорили ми, але я не міг зрозуміти, що то за відкриття. А вона настоювала на тому, що скаже ясно тоді, коли я зберу своїх певних знайомих. Я одмовився збирати своїх знайомих, маючи сумнів в нормальності дами. Лише потім, коли виник «Процес Центра действия», коли цей термін я зустрів в газеті, я зрозумів, що та дама мені говорила про «Центр действия».

5) До роботи СВУ додаю той [мо]мент, що пригадав тепер, оглядаючи все в цілому. На першій ж нараді після намічання кожному в своєму оточенні збирати наради з 5 осіб, повсталала думка, що її переважила на нараді, а власне — не збирати нарад у своєму оточенні, не творити організації, а, залишаючись просто окремими особами без організації в своєму оточенні і виявляючи індивідуально свої думки, впливати на суспільство.

6) Після 1926 р. і до сього часу я, відійшовши фактично від напряму і роботи СВУ, ні в чому на ділі *активно*¹ не підтримував націоналістичного напряму громадянства. Після делегації до Держав[ного] Уряду, коли з'ясувалось, як впливають полемічні промови, я в своїх виступах залишаю полеміку в гострих тонах з безвірництвом ту полеміку прежнього часу, що викликала вражіння моєї ворожости до керівної партії. В організаційній праці церковній моя участь зменшується. Вплив на молодь зовсім, майже, припиняється. За чотири роки після трудової школи товариші дочки розійшлися у різні краї. Лишок одвідував після 1926 р. зрідка, а часто, і зовсім нікого не було. Розмови вже не були принциповими, а обмежувалися новинами особистого життя, або театральними, літературними. В 1927 р. виступив в «Пролет[арській] Правді» з статтею «Діла антанті на Україні», де ясно виявив орієнтацію на Радянську Владу. В 1928 р. з серпня зовсім припиняється моя проповідницька робота, а з вересня і всяка робота в церкві. У 1928 і 1929 [р]р. я вже переживав початок зламу свого настрою в бік наближення до активної роботи в ділі радянського будівництва. Церковна діяльність моя відходила. Я шукав шляхів більш суцільного сполучення з радянськими колами громадянства, я звернувся з проханнями відповідними до органів Влади. І от в цей час мене нагнала кара за минуле, за забуте зовсім мною, за провини колишні. Цей вибух минулого до кінця, до корня довів злам настрою в мені, як я то і подав в окремім показанні. Робота моя над бібліографічним дослідженням всієї продукції книжкової Радянської України за 1928 рік для журналу «Україна», роботи, що зайняла кінець 1928 р. і 1929 р., мені відкрила те, чого в церковній праці

¹ Дописано над рядком.

переобтяжений, я раніш не добачав, — величезний розмах творчості українського радянського будівництва. І я, захоплений цим дивним видовищем, хотувався щиро і свідомо стати на працю радянського будівництва.

Володимир Чехівський

ДОПИТАВ:

[Джавахов]

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 45, арк. 175–182 зб.
Оригінал. Рукопис олівцем.*

№ 135

Додаткові свідчення Чехівського Володимира від 24 вересня 1929 р.

1924 р., 24-го вересня, я, нижчепідписаний, показав:

1) Літом 1927 р. відбулася в Києві предсоборна нарада укр[аїнської] авт[окефальної] прав[ославної] церкви. Вона вибрала дослідчу комісію для дослідження роботи ВПЦР і мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО на чолі з арх. КРОТЕВИЧЕМ. Арх. КРОТЕВИЧ дав і мені скільки запитань в справі розслідування і говорив зі мною про діло мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Він зібрав великий документальний матеріал і казав, що для нього є безсумнівним ряд провин мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО, і що мітр. В. ЛИПКІВСЬКОМУ не залишається нічого іншого, як одійти від мітрополітанського керівництва.

В дні перед самим собором 1927 р. арх. К. КРОТЕВИЧ мені жалувався, що проти нього гостро в розмовах з ним і на стороні виступають Київські парохвіяне за те, що він підніс думку про неприпустимість нецерковних виступів мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Казав також, що стріваючи своїх київських знайомих, між іншим ГАСВСЬКОГО Ст., він чув бажання їх, щоб на соборі не було плямування одними других, бо це зле впливає на людність, а також, щоб на соборі члени не дозволяли собі плямувати мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Оповідуючи про таке відношення до справи К. КРОТЕВИЧ висловлював ту думку, що переходити в тон ганьби дійсно не потрібно, а що треба обмежуватись суворою точністю факта. В розмові я погоджувався з ним. Ні про які угруповання або кола громадські ні КРОТЕВИЧ мені не говорив, ні я йому.

1928 р. підчас мого приїзду до Вінниці на Зелені свята в травні я жив у К. КРОТЕВИЧА. Пригадую, що до нас заходив Голова Окр[угової] ц[ерковної] ради Ю. МАШКЕВИЧ; здається більш ніхто не заходив. В розмовах своїх арх. К. КРОТЕВИЧ знов вертався до справи досліду діяльності мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО і казав, що він все зробив для того, щоб тільки на перевірених фактах базуватись і що ворожість київських парохвіян до нього йому незрозуміла. Я йому поясняв, що не можна говорити взагалі про парохвіян, бо,